

*О.М. Блаженко,
ст. гр. ПБМ – 12 – Г – 1
Інституту менеджменту та психології
ДВНЗ «УМО» НАПН України
Науковий керівник: О.В. Брюховецька, канд.
психол. наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ

Інституту менеджменту та психології ДВНЗ «УМО» НАПН України

У статті розглядається сутність поняття самооцінка. Аналізуються основні шляхи формування самооцінки, виявлення та вивчення особливостей прояву самооцінки у дітей підліткового віку.

Ключові слова: самооцінка, адекватна самооцінка, завищена самооцінка, соціально-психологічний статус.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основним інтеграційним ядром індивідуальності є самооцінка особистості, яка багато в чому визначає життєві позиції підлітка, рівень його прагнень та очікувань. Самооцінка впливає на формування стилю поведінки і життєдіяльність людини. Іншими словами, самооцінка обумовлює динаміку і спрямованість розвитку особистості. Переживання різних емоцій, які супроводжують процеси самопізнання, формують у людини ставлення до себе. Знання про себе, поєднане з певним ставленням до себе, становить самооцінку особистості. *Самооцінка* – це оцінка особистості самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Належачи до ядра особистості, самооцінка є важливим регулятором її поведінки. Від самооцінки залежать взаємовідносини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і дальший розвиток її особистості.

Самооцінка є усвідомленням власної ідентичності незалежно від мінливих умов середовища, проявом самосвідомості індивідуума. Самооцінка істотно впливає на ефективність діяльності й на становлення особистості на всіх етапах розвитку. Залежність характеру й продуктивності всіх форм зовнішньої активності суб'єкта від його відношення до себе знайшла багаторазове підтвердження у психологічних дослідженнях, зокрема у роботах Л.І. Божович, Р. Бернса, Т.В. Драгунової, Д.Б. Ельконіна, І.С. Кона, А.Н. Леонт'єва, А.В. Петровського, С.Л. Рубінштейна, Д.І.Фельдштейна, та ін. Психологічні дослідження переконливо доводять, що особливості самооцінки впливають і на емоційний стан, і на ступінь задоволення своєю роботою, навчанням, життям, і на стосунки з оточуючими. Разом з тим, сама самооцінка також залежить від вищезазначених факторів. Тому ставлення людини до самої себе є однією з фундаментальних властивостей її особистості.

Теоретично самооцінка починає розвиватись вже в ранньому віці. Але тільки в підлітковому віці починає формуватись істинна самооцінка – оцінка людиною самої себе, де перевага віддається критерієві свого внутрішнього світу, обумовлена власним "Я".

Одним з головних моментів є те, що в підлітковий період відбувається вихід людини на якісно нову соціальну позицію, у якій формується й активно розвивається свідомість і самосвідомість особистості. Поступово відбувається відхід від прямого копіювання оцінок дорослих, зростає опора на внутрішні критерії.

Таким чином, *формування самооцінки* – характерна риса особистості підлітка. Особливості самооцінки впливають на всі сторони життя підлітка: на емоційне самопочуття і взаємини з оточуючими, на розвиток творчих здібностей і на успіхи в навчанні. При низькій самооцінці підліток недооцінює свої можливості і прагне до виконання тільки самих простих завдань, що заважає його самоствердженню. Чим вище ступінь самоприйняття, тим більше підліток вірить у свої власні можливості, в успішне завершення починань і тим

більших успіхів у підсумку досягає. Однак неадекватно завищена самооцінка також може служити джерелом особистісних проблем.

Крім того, самооцінка є яскравим показником можливих психологічних проблем окремих учнів і взаємин у колективі. Оскільки для підлітка в більшості випадків референтною групою є шкільний колектив, проблеми в навчальній діяльності найчастіше виникають саме через невідповідний статус підлітка в групі в сукупності (а також через або внаслідок) з неадекватною самооцінкою.

Мета статті полягає у виявленні психологічних особливостей формування самооцінки у дітей підліткового віку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Самооцінка – компонент самосвідомості, який включає поряд зі знаннями про себе оцінку людиною своїх фізичних характеристик, здібностей, моральних якостей і вчинків.

Незважаючи на наявні численні дослідження самооцінки в дитячому віці, деякі дослідники схильні вважати її новотвором підліткового періоду. Вони стверджують, що самооцінка є досить пізнім освітою і початок її реального дії нерідко датується лише підлітковим віком.

Дослідники одностайні в описах особливостей самооцінки дітей цього віку, відзначаючи її ситуативність, нестійкість, схильність зовнішніх впливів в молодшому підлітковому віці і велику стійкість, багатосторонність охоплення різних сфер життєдіяльності в старшому підлітковому віці.

С.Л. Рубінштейн, характеризуючи процес розвитку самосвідомості у підлітків, проводить його через ряд ступенів – від наївного невідання щодо себе до все більш визначеною і іноді різко що хитається самооцінці.

У процесі розвитку самосвідомості центр уваги підлітків усе більше переноситься від зовнішнього боку особистості до її внутрішній стороні, від більш-менш випадкових рис – до характеру в цілому. З цим пов'язані усвідомлення – іноді перебільшене – свого своєрідності і перехід до духовних, ідеологічних масштабами самооцінки. У результаті людина самовизначається як особистість на більш високому рівні (С.Л. Рубінштейн, 1989).

Самооцінка є центральне освіту особистості. Вона в значній мірі визначає соціальну адаптацію особистості, є регулятором її поведінки і діяльності. Хоча, звичайно, слід віддавати собі звіт в тому, що самооцінка не є щось дане, спочатку властиве особистості. Саме формування самооцінки відбувається в процесі діяльності та міжособистісної взаємодії. Соціум у значній мірі впливає на формування самооцінки особистості. Ставлення людини до самої себе є найбільш пізнім утворенням у системі відносин людини до світу. Але незважаючи на це (а може бути, саме завдяки цьому) в структурі відносин особистості самооцінці належить особливе місце.

Адекватність самооцінки. Багато дослідників відзначають поступове збільшення адекватності самооцінки в підлітковому віці. Р. Берні пояснює це тим, що підлітки оцінюють себе нижче за тими показниками, які представляються їм самим важливими, і це зниження вказує на їх більший реалізм, в той час як дітям властиво завищувати оцінку власних якостей.

Статеві відмінності. У деяких дослідженнях виявлено, що немає значних відмінностей між дівчатками і хлопчиками в здатності адекватного самооцінювання.

Однак здатність адекватного оцінювання інших у дівчаток вища, що пояснюється їх більшою цікавістю до інших людей. Але слід зауважити, що перенесення знань про оточуючих на своє Я у дівчаток не перевищує, а може бути, дещо відстає від аналогічної здатності у підлітків-юнаків.

Адекватна самооцінка – реалістична оцінка людиною самого себе, своїх здібностей, моральних якостей і вчинків. Адекватна самооцінка дозволяє суб'єкту поставитися до себе критично, правильно співвіднести свої сили із завданнями різної труднощі і з вимогами оточуючих.

Завищена самооцінка – неадекватне завищення в оцінюванні себе суб'єктом. Занижена самооцінка - неадекватне недооцінювання себе суб'єктом. Психологічна стійкість – стійкість особистості до впливів соціального середовища, в тому числі до впливів суб'єктів міжособистісної взаємодії.

В. Кваде, В. Трусов представили дані про індикаторах різних типів самооцінки підлітків. Так, адекватну самооцінку, на їхню думку, пророкує достовірно сильна орієнтація підлітка на майбутню професію та висока учительська оцінка виконання норм моральної поведінки.

Завищену самооцінку викликає в підлітка низька оцінка його поведінки однолітками, занижену ж самооцінку - низька психологічна стійкість (В.Кваде, В. Трусов, 1980).

Динаміка самооцінки. Найбільш очевидні зміни в змістовній стороні самооцінки підлітків. Це пояснюється тим, що саме в цей період, досить короткий за своєю тривалістю, спостерігається різкий перехід від фрагментарного і недостатньо чіткого бачення себе до відносно повної, всеосяжної Я-концепції. Так, кількість якостей, які усвідомлює у собі старший підліток, в два рази більше, ніж у молодших школярів. Старшокласники в оцінці себе вже здатні охопити майже всі боки власної особистості - їх самооцінка стає все більш узагальненій. Крім того, удосконалюються також і їхні судження щодо своїх недоліків.

Судження підлітків про себе передають світлий фон їх настрої, відчуття радості буття. Підлітки розкривають себе в категоріях, які відображають їх навчальну діяльність, улюблені заняття, інтереси, захоплення. Вони орієнтовані на ідеальну самооцінку, але розрив між їх реальною і ідеальною самооцінкою для багатьох з них не є травмуючим.

У різних дослідженнях помічено, що у змісті самооцінки підлітків превалюють основні моральні риси – доброта, чесність, справедливість. Досить високий рівень самокритичності підлітків дозволяє їм визнавати в собі багато негативних якостей і усвідомлювати необхідність їх позбутися.

Прикордонні розлади – ініціальні (початкові) форми психічних аномалій, при яких немає патологічної деформації особистості.

"Прикордонне свідомість" – зміни свідомості, пов'язані з прикордонними розладами психіки.

Амбівалентність – внутрішньо суперечливе емоційний стан або переживання, пов'язане з двоїтим ставленням до чогось, що характеризується одночасним ухваленням і відкиданням.

Так, найбільш значимими і добре усвідомлюваними якостями свого "Я?" для юнака-старшокласника виступають комунікативні, вольові та інтелектуальні якості, що дозволяє розглядати їх як підстави ціннісного ставлення підлітка до себе. У такому випадку пізнання себе, формування самооцінки, самоповаги здійснюється в нього передусім під впливом тих людей з кола найближчого спілкування, які розуміються ним як носії саме цих якостей, розвинених на еталонному рівні.

Зміст самооцінок дівчаток стосується більшою мірою усвідомлення й оцінки їх взаємовідносин з іншими людьми.

Динаміка оціночних суджень від підліткового віку до юнацького полягає в тому, що оціночні судження підлітків, обумовлені очікуваною оцінкою з боку однолітків, направлені в першу чергу на знаходження відповіді на питання, який серед інших, наскільки він схожий на них.

У юнаків оціночні судження, які визначаються власним ідеалом, спрямовані на знаходження відповіді на питання, який він в очах оточуючих, наскільки він відрізняється від них і наскільки він близький до свого ідеалу.

Пізніше самооценочна судження молодих людей визначаються вже синтезом різних видів оцінок оточуючих, результатами діяльності і спрямовані на пошук своєї значущості для інших і для самого себе.

Фізичний вигляд і самооцінка. Необхідність реконструкції тілесного образу Я, побудова чоловічої чи жіночої "родової" ідентичності і поступовий перехід до дорослого генітальної сексуальності є одними з основних завдань періоду пубертатного розвитку.

Цими завданнями багато в чому і визначається розвиток Я-концепції підлітків, і зокрема їх самооцінка.

У цей віковий період інша людина починає займати в житті підлітка абсолютно особливе місце. З цим пов'язана специфіка сприйняття підлітками

фізичного образу інших людей. І вже за допомогою сприйняття і розуміння іншої підліток приходить до розуміння себе. При цьому зберігається та ж послідовність, що і в пізнанні якостей іншого, тобто спочатку виділяються суто зовнішні, фізичні характеристики, потім якості, пов'язані з виконанням будь-яких видів діяльності, і нарешті особистісні якості, більш приховані властивості внутрішнього світу.

Думка вчених. По даним В.Н. Куніцина, в образі сприйманого людини будь-якого віку головними для підлітка є фізичні особливості, елементи зовнішності, потім одяг і зачіска і виразне поведінка.

З віком збільшуються обсяг і адекватність оцінюваних ознак; розширюється коло використовуваних категорій і понять; знижується категоричність суджень і з'являється велика гнучкість і різнобічність; у фізичному вигляді іншої людини, його одязі, зачісці починають відзначатися ознаки, що відображають характер, своєрідність, індивідуальність, неповторність.

Сприйняття підлітком інших людей може бути обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами: характером емоційного ставлення до сприймається людині, ступенем розвитку пізнавальних здібностей підлітка, його розумовим розвитком, емоційно-психічним станом і минулим досвідом. Установка сприймати інших людей певним чином може бути обумовлена також індивідуальними особливостями підлітка, впливом на нього групової думки і що склалися в суспільстві стереотипів (Куніцина В. Н., 1968).

Експериментально доведено, що сприйняття фізичного образу іншої людини в свідомості підлітка потім переноситься і на сприйняття підлітком самого себе. Так, саме в цей віковий період, коли відбуваються найважливіші перетворення в організмі, коли зовнішній вигляд підлітка і його фізичні риси починають сильно хвилювати підлітка, тоді відповідність фізичного розвитку дитини стандартам, прийнятим в групі його однолітків, стає визначальним чинником у його соціальному визнанні, положенні в групі.

Усвідомлення особливостей своєї зовнішності також впливає на формування у підлітка багатьох важливих якостей особистості (наприклад, впевненості в собі, життєрадісності, замкнутості, індивідуалізму).

Статеві відмінності. Починаючи з підліткового віку загальна самооцінка у дівчаток істотно нижче, ніж у хлопчиків, і ця тенденція безпосередньо пов'язана з самооцінкою зовнішності.

У ряді досліджень було виявлено, що Я-концепція дівчат сильніше корелює з оцінкою привабливості свого тіла, ніж з оцінкою його ефективності. У юнаків, навпаки, провідним критерієм самооцінки є ефективність тіла.

Ця залежність багато в чому пояснюється соціально-рольовими функціями чоловіків і жінок. Але разом з тим необхідно приймати в розрахунок і механізми соціального підкріплення, похідні від існуючих стереотипів, які підтримуються і засобами масової інформації.

Характер самооцінки і якості особистості. Характер самооцінки підлітків визначає формування тих чи інших якостей особистості. Наприклад, адекватний її рівень сприяє формуванню у підлітка впевненості в собі, самокритичності, наполегливості або зайвої самовпевненості, некритичності.

Виявляється також певний зв'язок характеру самооцінки з навчальною і громадською активністю. Підлітки з адекватною самооцінкою мають більш високий рівень успішності, у них немає різких стрибків успішності і спостерігається більш високий суспільний і особистий статус.

Підлітки з адекватною самооцінкою мають велике поле інтересів, активність їх спрямована на різні види діяльності, а також на міжособистісні контакти, які помірні й доцільні, спрямовані на пізнання інших і себе в процесі спілкування.

Підлітки з тенденцією до сильного завищення самооцінки виявляють достатню обмеженість у видах діяльності і більшу спрямованість на спілкування, причому слабозмістовне.

Агресивні підлітки характеризуються крайньою самооцінкою (або максимально позитивною, або максимально негативною), підвищеною

тривожністю, страхом перед широкими соціальними контактами, егоцентризмом, невмінням знаходити вихід з важких ситуацій.

Дані численних досліджень показують, що підлітки з низькою самооцінкою схильні депресивним тенденціям. Причому одні дослідження виявили, що низька самооцінка передуює депресивним реакцій чи є їх причиною, а інші – що депресивний афект проявляється спочатку, а потім інкорпорирується в низьку самооцінку.

Відомо, що починаючи приблизно з 8 років діти активно проявляють здатність до оцінки своєї успішності в різних областях. Найбільш значущими з них виявилися п'ять: шкільна успішність, зовнішність, фізичні здібності, поведінку і соціальне прийняття. Однак у підлітковому віці шкільна успішність і поведінка стають важливі для оцінки батьків, а три інші – для однолітків.

Підлітки з адекватною самооцінкою мають велике поле інтересів, активність їх спрямована на різні види діяльності, а також на міжособистісні контакти, які помірні й доцільні, спрямовані на пізнання інших і себе в процесі спілкування.

Підлітки з низькою самооцінкою схильні депресивним тенденціям.

Підлітки з тенденцією до сильного завищення самооцінки виявляють достатню обмеженість у видах діяльності і більшу спрямованість на спілкування, причому слабозмістовне.

Емансипація самооцінки. Однією з основних особливостей, що характеризують самооцінку підлітків, є все більш поглиблюється емансипація їх самооцінки, тобто прагнення підлітків формувати свою самооцінку незалежно від оцінок інших людей. Не оспорюючи це положення, все-таки слід визнати, що людина завжди знаходиться в різного роду соціальних взаємодіях і йому неможливо уникнути певної залежності від оцінки найближчого оточення.

Розвиток самооцінки в процесі спілкування. Неодноразово доведена теорія "дзеркального Я" Ч.Кулі про позитивне ставлення значимих інших як однієї з основних детермінант рівня самооцінки справедлива і для самооцінки підлітків.

Серед чотирьох джерел соціальної підтримки: батьки, вчителі, однокласники, близькі друзі – батьківська підтримка і ставлення однокласників найбільш повно впливають на самооцінку підлітка.

Вплив батьків на самооцінку підлітка. Результати численних досліджень підліткового періоду, представлених як вітчизняної, так і зарубіжної літературою, показують помітне зниження впливу батьків і підвищення впливу однолітків як референтної групи на самооцінку підлітків.

Специфічним новотвором підліткового віку є здатність до рефлексії батьківської думки і подальшої відбудови від нього, до вироблення власної позиції по відношенню до батьківської оцінки. Сенс цієї відбудови полягає в тому, що батьківська точка зору починає сприйматися лише як деяка можлива точка зору на "себе".

Специфічним новотвором підліткового віку є здатність до рефлексії батьківської думки і подальшої відбудови від нього, до вироблення власної позиції по відношенню до батьківської оцінки.

Однак при всьому цьому не можна сказати, що у підлітків відбувається відчуження від батьків. На запитання, де вони відчують найбільшу захищеність, відповідь "в сім'ї" зустрічається майже так само часто, як і відповідь "серед друзів".

Спираючись на висновки досліджень Розенберга, Куперсмита і Бахмана, спрямованих на встановлення залежності між формуванням Я-кон-концепцій і взаємодією всередині сім'ї, Гекас досліджував ступінь впливу, контролю та підтримки з боку батьків на самооцінку підлітків. І в результаті дослідник зробив висновок, що обидва ці фактори, як загальний вираз зацікавленості батьків в дитині, позитивно впливають на його самооцінку. Дане припущення повністю підтверджується і практикою (Р.Берні).

Інші дослідження виявили при цьому, що підтримка сім'ї і прийняття дитини і його устремлінь батьками в найбільшій мірі впливають на рівень його загальної самооцінки, а шкільні успіхи і деякі фактори, пов'язані з

вчителями (наприклад, когнітивно-емоційне прийняття вчителем підлітка), значимі лише для самооцінки здібностей.

У дослідженнях також відзначається, що тепле, уважне ставлення батьків є основною умовою формування і подальшого підкріплення позитивної самооцінки підлітків. Жорстке, негативне ставлення батьків має зворотну дію: такі діти, як правило, сфокусовані на невдачах, вони бояться ризикувати, уникають участі в змаганнях, крім того, їм притаманні такі риси характеру, як агресія і грубість, а також високий рівень тривожності.

Крім безпосереднього впливу батьківської оцінки та їх емоційного ставлення до дитини, велике значення на формування самоставлення має стиль спілкування в родині.

Так, два виділених виду стилю спілкування, "симетричний" і "асиметричний", різним чином впливають на самооцінку підлітків.

Симетричний стиль передбачає спілкування членів сім'ї, засноване на партнерських засадах. Таке спілкування сприяє формуванню у дитини системи власних критеріїв самооцінювання, оскільки самоповагу підлітка підтримується не тільки поважним ставленням батьків, але також оцінкою ефективності його діяльності. Надалі це є чинником, що сприяє емансипації самооцінки підлітка.

Асиметричний ж стиль спілкування в сім'ї передбачає обмеження участі дитини у підготовці та прийнятті рішень, що веде в подальшому до формування у нього несприятливого самовідношення та образу Я.

Таким чином, розглядаючи процес формування самосвідомості та самооцінки як результат засвоєння молодою людиною певного життєвого досвіду, ми бачимо, що вплив сім'ї і батьківського ставлення на формування самооцінки підлітків має не меншу значимість, ніж у більш молодших вікових групах. При цьому необхідно зазначити, що формування самоставлення підлітка визначається не стільки реальною батьківською оцінкою і ставленням, скільки тим, як підліток суб'єктивно відображає і переживає батьківське ставлення і своє місце в сім'ї, тобто очікуваної оцінкою.

Взаємозв'язок самооцінки з соціально-психологічним статусом.

Соціально-психологічний статус – поняття, що позначає положення людини в системі міжособистісних відносин і міру його психологічного впливу на членів групи.

Соціальна перцепція – область соціально-психологічних досліджень, в якій вивчаються процеси та механізми сприйняття й оцінки людьми різних соціальних об'єктів, подій, інших людей.

Низький статус – "непомітна" роль суб'єкта в міжособистісних відносинах; особистість не має впливу або виявляє незначний вплив на динаміку відносин у групі.

Високий статус – значуще положення в групі і активний вплив на динаміку відносин у групі.

Відома тенденція підлітків до гуртування і своєрідна, часто жорстка, внутригруповая статусна диференціація, притаманна не тільки неформальним групам, а й шкільного класу, робить необхідним розглянути взаємозв'язок самооцінки підлітка з його соціально-психологічним статусом. Дані ряду досліджень вітчизняних психологів показують наявність цього взаємозв'язку, яка перш за все позитивно корелює з рівневою характеристикою самооцінки підлітків.

Я.Л. Коломінський (1976) встановив ряд цікавих закономірностей соціальної перцепції у підлітків:

- тенденція до завищеною самооцінці соціометричного статусу у низкостатусних учнів і до заниженої у високостатусних;
- егоцентрична нівелювання – тенденція приписувати іншим членам групи статус або рівний своєму, або більш низький;
- ретроспективна оптимізація – тенденція більш сприятливо оцінювати свій статус в колишніх групах.

Подальші дослідження в цій області підтверджують вплив особливостей самооцінки підлітка на його соціально-психологічний статус у класі: чим критичніше до себе підліток і чим вище його самооцінка, тим вище його

позитивний соціометричний статус. І далі, чим вище самооцінка і чим вище рівень домагань, тим нижче позитивний соціометричний статус чи вище негативний статус, в залежності від поведінкових особливостей людини, що проявляються по відношенню до групи: схильні до раціонального конформізму потрапляють у групу "нехтуємо", схильні до нонконформізму потрапляють в групу "відкидала".

Причину подібної залежності деякі автори знаходять у зростанні критичності підлітків до себе. При цьому вони вказують на те, що неправильне усвідомлення підлітком свого становища в колективі нерідко є однією з головних причин виникнення конфліктних ситуацій.

Відхилення в адекватності усвідомлення підлітком свого становища в колективі, як у бік переоцінки, так і в бік недооцінки, може призвести до небажаних результатів. Якщо, наприклад, учень переоцінює своє становище, то він, як правило, негативно ставиться до товаришів, проявляючи зневагу, недооцінка ж призводить до виникнення невпевненості, відчуженості у підлітка.

Самооцінка і педагогічна оцінка. Представляє також інтерес питання впливу педагогічної оцінки на самооцінку підлітків.

У вітчизняній психології це питання було всебічно досліджено Б.Г. Ананьєвим, який виділив дві основні функції педагогічної оцінки: орієнтуючу (вплив на інтелектуальну сферу) і стимулюючу (вплив на афективно-вольову сферу особистості). Поєднання цих функцій формує знання дитини про собі і переживання їм власних якостей, тобто самосвідомість і самооцінку.

Оціночна вплив вихователя впливає також на складаються взаємовідносини дітей у класі, їх взаємооцінки, що виражається, наприклад, в популярності і репутації кожного окремого учня.

Дослідження Е.Л. Носенко було спрямовано на виявлення механізмів зв'язку самооцінки підлітка і успішності його навчання.

Дослідник не обмежилася загальним тезою про вплив самооцінки на зниження ефективності діяльності підлітка з низькою самооцінкою за рахунок меншої його впевненості у своїх силах. Автор припустила, що в основі механізму впливу самооцінки на ефективність інтелектуальної діяльності дитини лежать емоційні переживання, що супроводжують діяльність підлітка.

Результати досліджень показали, що рівень самооцінки підлітків істотно впливає як на якісні показники ефективності інтелектуальної діяльності, так і на час її виконання, якщо в ситуації присутні емоційні чинники (наприклад, стрес неуспіху, підвищена відповідальність за якість діяльності та ін.)

У підлітків з низькою самооцінкою показники якості діяльності в емоціогенних ситуаціях нижче на статистично значущому рівні, ніж у підлітків з високою самооцінкою, а час виконання діяльності більше. Цю тенденцію автор пояснює гіршою адаптацією підлітків з низькою самооцінкою до емоціогенних ситуацій, що і призводить до виникнення емоційної напруженості, негативно позначається на якісних характеристиках часу виконання діяльності.

ВИСНОВКИ

Отже зіставляючи результати дослідження, можна констатувати, що головні завдання роботи вдалося реалізувати

Відповідно до проблематики роботи, було здійснено підбір методик для дослідження самооцінки у дітей підліткового віку і застосований в нашому дослідженні. Було організовано емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення особливостей прояву самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.

Отримані факти підтвердили припущення про те, що існує певна залежність між особливостями прояву самооцінки у підлітків і рівнем розвитку самооцінки.

До основних відмінних рис прояву самооцінки за результатами емпіричного дослідження віднесено: прийняття ініціативи у грі, прийняття пропозицій від інших дітей ігрового характеру, самостійний вибір ролей,

характер виконання ролей у грі (головні, другорядні), використання критики по відношенню до інших дітей, їх виправлення, частота конфліктності дітей і реакції на виправлення їх дій з боку оточуючих людей (негативно реагує, спокійно реагує).

Для розвитку адекватної самооцінки у дітей підліткового віку були запропоновані рекомендації для педагогів і батьків. Крім цього були підібрані вправи, ігри та етюди, що сприяють підвищенню рівня самооцінки, розвитку більш адекватної самооцінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И.Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) / О.Л.Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : Навч.посіб. для вищ. навч. закладів / О.Л.Кононко. – К.Юсвіта, 1998. – 255 с.
4. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка / М.И.Лисина // Под ред. А.Г.Рузской. – [2-е изд.]. – М. : Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО "МОДЭК", 2001. – 320 с.
5. Світлична С.П. Особливості розвитку особистості та образу "Я" у дошкільників / С.П.Світлична // Педагогіка та психологія. - Випуск 20. – 2002. – С. 127-134

В статье рассматривается сущность понятия самооценка. Анализируются основные пути формирования самооценки, выявление и изучение особенностей проявления самооценки у детей подросткового возраста.

Ключевые слова: самооценка, адекватная самооценка, завышенная самооценка, социально-психологический статус.

The article deals with the essence of the concept of self-esteem. The basic ways of forming self-esteem, identify and study the characteristics of the manifestation of self-esteem in adolescents.

Keywords: self-esteem, self-esteem, high self-esteem, social and psychological status.